

Михайло Вайнагій

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри загальнотеоретичного
правознавства та публічного права Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

Переговори як людиноцентричний засіб захистити свої права і свободи від порушень та протиправних посягань

Вшановуючи світлу пам'ять Миколи Івановича Козюбри, відзначаємо його значний внесок у заснування сучасних українських наукових шкіл філософії права та конституційного права, дороговкази на шляху розвитку юридичної науки, правничої освіти та державного будівництва.

В оголошенні про конференцію йшлося про системну кризу глобалізації індустріального типу та формування її нової, постіндустріальної моделі. Визначальною метою цієї моделі має стати людиноцентричний підхід, що зумовлює потребу в переосмисленні ролі й завдань права у сучасному суспільстві¹.

Думка про кризу, процес формування нової моделі, у центрі якої — людина та людиноцентричний підхід і яка очікує на переосмислення ролі та завдань права в такому суспільстві є дуже влучною з точки зору тих подій, що відбуваються в Україні і світі останні кілька років.

Прихильники все ширшого застосування штучного інтелекту (далі — ШІ) можуть не погоджуватися. Однак, якщо розглядати зміст і призначення ШІ як допоміжного, помічного інструмента для людини, а не заміну їй, то дискусія може вдатися дуже конструктивною.

Людина завжди була в центрі всіх подій і процесів. Повернення до людиноцентричності варто розглядати як запит призупинитися й озирнутися назад. Своєчасно не відреагувавши, існує ризик опинитися у ще більшій кризі. Російська агресія проти України, повномасштабні військові дії, вторгнення Російської Федерації (далі — РФ) на територію України, кількість та масштаби воєнних злочинів окупантів свідчать про дуже високий рівень знецінення людського життя, невизнання права держави на самовизначення та слабкості системи міжнародного права, що позбавлена власних інструментів сили.

Опираючись на метод герменевтики, тему конференції та статтю Миколи Івановича Козюбри про загальнотеоретичне правознавство в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій, можна виокремити кілька думок.

Цінності як основа, фундамент права. Вказуючи на те, що в основі кризових процесів лежать системні причини — ерозія засадничих цінностей, на яких на початку 1950-х років створювалося і досі функціонує європейське співтовариство — єдиного ринку, а згодом і єдиної валюти, вільного руху капіталу людських

¹ Офіційний вебсайт Факультету правничих наук НАУКМА. URL: <https://law.ukma.edu.ua/naukovo-praktychna-konferentsiya-zagalnoteoretychne-pravoznavstvo-perspektyvy-rozvytku/>

та виробничих ресурсів, товарів і послуг, інформації тощо, Микола Іванович зазначає, що послабилася увага до традиційних, спільних для Європи політичних, духовних і культурних цінностей, що упродовж віків уособлювали її ідентичність — демократичних принципів організації та функціонування європейських інститутів, поваги до прав людини, національної самобутності європейських народів, їхніх культурних, етнічних та інших особливостей².

Відповідно до ст. 2 Консолідованих версій Договору про Європейський Союз (далі — ЄС) та Договору про функціонування ЄС Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків³.

Характерно, що в Конституції України про цінності згадується лише у двох статтях: у ст. 3 (про цінність людини, її життя і здоров'я, честь гідність, недоторканність і безпека) та у ст. 54 (про культурні цінності)⁴.

Колізію між капіталоцентричними та людиноцентричними цінностями можна звести до того, що є ключовим для тих, хто їх відстоює. Якщо вибір стоїть між капіталом і людиною, рішення однозначне. Однак вибір не завжди настільки очевидний. Наприклад, економічне зростання чи посилення захисту прав людини. Дохід від сумнівної реклами чи пропагування здорового способу життя для молоді. Коли важко однозначно оцінити ризики, шанси ухвалити рішення на користь першого чи другого однаково рівні.

Історичний досвід показує, що людиноцентричні цінності мають бути в основі. Це дало змогу подолати наслідки багатьох війн, досягнути високого економічного розвитку, культури, освіти, свободи, демократії й добробуту для населення.

Переконання в тому, що фінансовий капітал може вирішити майже будь-яке питання і купити чи не все — добробут, комфорт та інші цивілізаційні блага з початком пандемії та поширення *COVID-19* похитнулося. 24 лютого 2022 р. з початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України, коли сотні, тисячі мирних жителів України втратили свої домівки, а дехто життя, рідних, близьких, деякі громадяни змушені були поспішно виїжджати за кордон із мінімальним переліком засобів для існування, надія на фінансовий капітал зазнала чергового фіаско. Право у формі принципів та норм міжнародного права залишилося на папері.

Подивитися на цінності не як на взаємовиключні, а як на взаємодоповнюючі чи навіть взаємоформуючі, людині може допомогти подолання ментальності нестатку. Коли виникає чи навіть переслідує людину страх того, що чогось може забракнути. Якраз навпаки, спільними зусиллями та створенням доданої вартості можна досягнути куди більше благ.

² Козюбра М. І. Загальнотеоретичне правознавство в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 193. С. 3–11.

³ Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

⁴ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Право, побудоване на певних цінностях, що підтримуються більшістю суспільства і забезпечуються державою як владним механізмом, приречене на подальший розвиток та зміцнення. Час процвітання такого права залежить від обраних цінностей. Людиноцентричні функції в основі такого права є найміцнішим фундаментом з усіх можливих. Це держава, в якій хочеться жити, народжувати та розвиватися.

Людина як найвища цінність. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека проголошені Конституцією України найвищою цінністю (ст. 3)⁵.

Професор М. Козюбра зазначає, що людина, її гідність, права і свободи — це той вектор (напрямок) руху, на базі якого тільки й можливі існування і подальший розвиток глобалізаційних процесів у сучасному світі. Від глибини інтегрованості людини у системні зв'язки й комунікації, властиві сучасному світу, залежить майбутнє цивілізації⁶.

Як свідчить досвід найуспішніших і найзаможніших країн сучасного світу, запорукою їхнього економічного процвітання стали не природні ресурси, а насамперед «людський капітал» і створені ним ефективні державні й правові інститути, основною метою яких є забезпечення і захист зазначених цінностей⁷.

Сполучені Штати Америки змогли побудувати найбільшу економіку світу, найбільшу демократію та найбільшу військову потугу саме завдяки усвідомленню цінності людини, людського фактору, людиноцентричності.

Усвідомлення цінності людини — це про усвідомлення себе. Усвідомлення себе — це про усвідомлення місця та ролі людей довкола. Російсько-українська війна демонструє це розуміння. Станом на 29 жовтня 2025 р. Офіс Генерального прокурора зареєстрував 195 380 злочинів агресії та воєнних злочинів⁸. За чисельними повідомленнями медіа та свідченнями звільнених українських військовополонених вони піддавалися жахливим тортурам, нелюдському поведженню та поведженню, що принижує людську гідність. Водночас військовополонені РФ перебувають на території України в умовах, що відповідають міжнародному гуманітарному праву. Кримінальні провадження у справах про воєнні злочини *in absentia* за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого (воєнні злочинці РФ, які переховуються від розслідування та суду) здійснюються в Україні із забезпеченням їхнього права на захист та наданням захисника за кошти української держави. Цивільні мешканці в Україні щодня страждають від обстрілів, водночас не готові обмінятися правом на вибір, свободу та вільне життя в демократичній європейській державі.

Людина, яка не усвідомлює цінності іншої людини, рано чи пізно стає жертвою, заручником власного вибору, адже вона сама є людиною. Вибір людини на користь цінності людини — це вибір ставлення до себе.

⁵ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁶ Козюбра М. І. Загальнотеоретичне правознавство в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 193. С. 3–11.

⁷ Там само.

⁸ Офіційний вебсайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/>.

Переговори та захист прав і свобод людини і громадянина. Суди України спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення⁹.

У всіх цих спорах учасником по суті є людина. Людина як фізична особа може діяти від свого імені, від імені юридичної особи, яку представляє. Людина може діяти як суб'єкт владних повноважень у сфері публічно-правових відносин під час здійснення адміністративного судочинства. Під час здійснення кримінального судочинства людина ще може мати статус правопорушника (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений, виправданий).

Якщо розглядати право не лише як систему законів та інших нормативно-правових актів, а як сформований більшістю в суспільстві і підтримуваний державою порядок взаємодії та функціонування, суд як один із органів державної влади слугує інструментом врегулювання та розв'язання спорів, що виникають під час порушення цього порядку.

Зазначені спори можна вирішувати по-різному. Згідно зі ст. 55 Конституції України: 1) кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; 2) кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; 3) кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених Конституцією України, та у порядку, визначеному законом; 4) кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Насамкінець, кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Одним із таких не заборонених законом засобів захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань є переговори.

Переговори можна з певністю назвати найбільш людиноцентричним засобом захищати свої права і свободи від порушень та протиправних посягань, оскільки вони найбільше звернені до природи як самої людини, так і права.

Право, що створене як результат добровільної взаємодії, комунікації більшої частини суспільства, найбільше відображає природу самої людини, яка прагне вибору, свободи та свободи вибору. Добровільно сформоване та погоджене право має найвищі шанси суттєво зменшувати кількість порушень. Таке право приваблює. Це право, від якого виграє кожен законослухняний громадянин. Найбільшим ризиком успішного формування такого права є недовомитися на рівні більшості. Усвідомлення того, що від цього в перспективі виграють усі – вартує мати кожному, у реальності – потрібно мати більшості.

⁹ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>